

LES ESTELES FUNERÀRIES IBÈRIQUES DE BADALONA

MONTserrat COMAS I SOLÀ

En les excavacions arqueològiques realitzades el mes de juliol del 2000 a la zona del fòrum de la ciutat romana de *Baetulo*, concretament sota la plaça de Font i Cussó, es va produir una de les troballes més espectaculars dels últims temps. Es tracta del descobriment de dues esteles funeràries amb una inscripció ibèrica cadascuna. Aquestes dues esteles se sumen a una altra estela funerària, exposada actualment al Museu, que havia estat trobada l'any 1929 en el barri badaloní de Llefà¹ en el lloc on hi havia hagut una vil·la romana. Aquesta estela presenta també una inscripció amb lletres ibèriques i una decoració amb diversos símbols.

L'esmentada campanya arqueològica portada a terme el passat mes de juliol es va centrar en l'excavació d'una gran claveguera romana que anava per sota d'un important carrer prop del fòrum de la ciutat, l'anomenat *cardo maximus*, que estava orientat en direcció NO/SE (fig. 1). La datació de la claveguera és, per ara, indeterminada, ja que l'excavació no està encara acabada, no s'ha arribat als nivells relacionats amb el seu moment inicial i per tant es desconeix la data de la seva construcció. Es va posar al descobert un tram de 13,5 m d'aquest col·lector i es comprovà que feia 0,80 m d'amplada per 0,90 m de profunditat i que els seus murs estan construïts segons la tècnica de l'*opus caementicium*. La base d'aquesta claveguera està formada per lloses rectangulars de pedra posades de forma esglaonada per tal de salvar el fort pendent que presenta el carrer, un 29,5% de desnivell. La claveguera estava coberta per grans blocs de pedra en forma de lloses, alguns molt ben escairats.

1. Claveguera del *cardo maximus* a les excavacions de la plaça de Font i Cussó. Fotografia: Albert Cartagena.

2. Les dues esteles ibèriques tapant la claveguera del *cardo maximus*. Fotografia: Albert Cartagena.

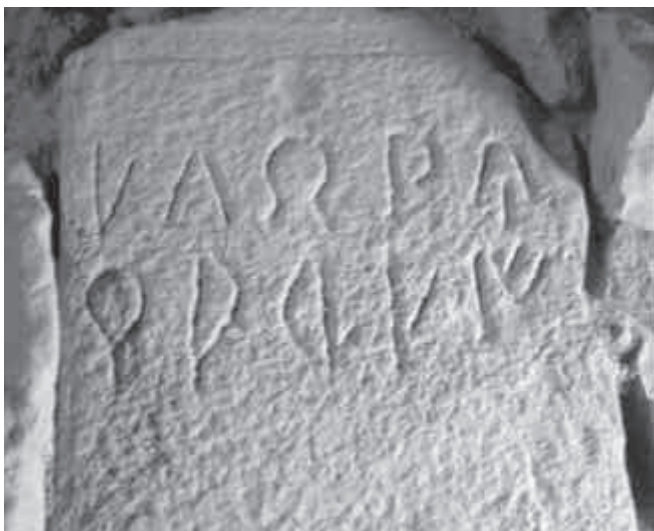
Va ser precisament en treure el nivell que cobria aquestes lloses de coberta que varen aparèixer les dues esteles funeràries amb inscripció ibèrica (fig. 2). Ambdues esteles tenien la part corresponent a l'epigrafia a la cara superior, de manera que, en treure l'estrat, les inscripcions varen quedar a la vista i es

pogueren identificar ràpidament. Estaven disposades una al costat de l'altra, falcades amb pedres petites que reomplien l'espai que quedava entre elles, amb la finalitat de fer més hermètic l'interior del col·lector.

És obvi que aquestes dues esteles es trobaven fora del context pel qual varen ser concebudes, que no pot ser altre que el d'una necròpolis. Però en aquest cas havien estat reutilitzades com a lloses de coberta de la gran claveguera del *cardo maximus*. El fet que per cobrir una claveguera els romans utilitzessin làpides funeràries ibèriques, suposa una solució pràctica, tot i que des de la nostra perspectiva podria indicar una manca de sensibilitat i, per tant, una falta de respecte d'una cultura envers l'altra. De tota manera, és evident que el trasllat d'aquestes lloses tan pesades des d'on s'extreia la pedra fins al lloc on es necessitaven per cobrir les clavegueres, devia ser molt laboriós i per això té una explicació que els constructors romans busquessin aquestes pedres en indrets més propers i no tinguessin excessius escrúpols si les trobaven formant part d'una antiga necròpolis.

Les dimensions actuals de les esteles descobertes a Badalona no són les que en el seu origen tenien aquestes peces, ja que els romans, abans d'utilitzar-les per cobrir la claveguera, les varen tallar, amb la finalitat d'adaptar-les a l'amplada del col·lector. Una de les esteles té unes dimensions de 0,90 m de llargada, no presenta cap decoració i només té una inscripció en dues línies que fa referència al personatge enterrat. L'altra és més gran, fa 1,42 m de llargada, està decorada amb cinc llances i presenta una llarga inscripció en quatre línies, en la qual es documenta el nom del difunt i la seva filiació.

L'epigrafia d'aquestes inscripcions ha estat estudiada pel doctor Javier Velaza² i ha aportat dades molt interessants

3. Estela funerària ibèrica 1 amb una inscripció en lletres ibèriques. Fotografia: Albert Cartagena.

per al coneixement de l'època final de la cultura ibèrica. Com és ben sabut, la llengua ibèrica constitueix, encara avui, un enigma força impenetrable, tot que els estudis continuats dels diversos investigadors han aconseguit, en molts casos, proporcionar la comprensió gairebé total d'alguns textos. Pel que fa a les dues esteles trobades últimament a Badalona, segons J. Velaza, és interessant estudiar-les conjuntament, ja que una i l'altra estan estretament relacionades. La primera (fig. 3) presenta un nom de persona: MLBE-BIUR, acompanyat de dos sufixos AR MI, que possiblement corresponen a un datiu o a un genitiu. Per tant, la traducció seria «Per a Mlbebiur» o bé «De Mlbebiur». Quant a la segona estela (fig. 4), a més d'una decoració de cinc llances, presenta una inscripció molt més complexa, amb un text

4. Estela funerària ibèrica 2 amb una inscripció en lletres ibèriques. Fotografia: Albert Cartagena.

molt més llarg: BANTUIN-MI MLBEBIUR EBAN-EN, que traduït voldria dir: «per a Bantuïn, fill de Mlbebiur» o bé «de Bantuïn, fill de Mlbebiur». És evident la coincidència entre el nom del pare (Mlbebiur) d'aquesta última làpida, amb el del personatge difunt esmentat en la primera estela (Mlbebiur). Per tant, és molt probable que es tracti de la mateixa persona i que les dues esteles trobades tapant la clauveguera de la plaça de Font i Cussó, corresponguin una a la tomba del pare i l'altra a la del seu fill.

L'interès, doncs, d'aquestes dues peces, és molt gran, ja que per primera vegada es documenta la troballa de dues esteles funeràries ibèriques pertanyents a dos familiars. D'altra banda, és tan important o més encara, el fet que s'evidencia

5. Estela funerària ibèrica de can Peixau, decorada i amb una inscripció en lletres ibèriques. Fotografia: Albert Cartagena.

un canvi en la formulació onomàstica ibèrica entre una i altra inscripció. És a dir, mentre en una inscripció, la del pare, aquest s'identifica simplement amb un nom únic, en la segona, trobem també el nom del difunt, el fill, però amb indicació específica de la seva filiació. Tot i que els epígrafs funeraris ibèrics indiquen ja una primera relació entre el món indígena i el romà, aquesta manera d'utilitzar les fórmules posant la filiació del difunt, indica que el personatge del fill mor en un moment en què els gustos i costums romans estan ja plenament assimilats per part dels ibers els quals, en aquests moments, els copien literalment en les seves làpides.

Pel que fa a l'estela trobada fa anys a can Peixau i que es conserva al Museu (fig. 5), porta la inscripció d'un nom masculí: AKANOS, que correspondria al nom de la persona enterrada, sense cap més anotació, i es tractava, doncs, d'una de les formes epigràfiques sepulcral més simples constituïda només pel nom del difunt. Sí presenta, en canvi, una decoració variada a base d'una roseta de 6 fulles sobre un cercle rebaixat, un creixent de lluna, una esvàstica i tres puntes de llança, tots símbols característics de la cultura ibèrica.

La cronologia d'aquestes tres esteles de Badalona, segons el doctor Velaza,³ correspon tant per les seves característiques físiques, com per les fórmules utilitzades en les inscripcions, a un període que abraçaria des del 150 a.C. al 75 a.C., ja en plena època romana.

Quant a les decoracions que a vegades apareixen en les esteles ibèriques, hem de destacar la presència d'un element molt característic en aquestes peces: les llances. En el cas de les tres esteles de Badalona, dues presenten aquest tipus de decoració: una, la que porta la inscripció Akanos,

té representades tres llances, mentre l'estela que hem identificat com la del fill, està decorada amb cinc llances. En la complexa simbologia ibèrica, les llances indiquen que es tracta de la tomba d'un guerrer, i la seva presència ha estat interpretada pels diferents autors que ho han investigat, com un antic costum documentat per Aristòtil en la seva obra *Política*, escrita en la segona meitat del segle IV a.C., en la qual diu: «Entre els ibers, poble bel·licós, s'aixequen tants obeliscs al voltant de la tomba d'un home com enemics hagi aniquilat».⁴ Tot depèn de com s'interpreti la paraula grega *obeliskoi*: si, com diu Schulten,⁵ aquest terme vol dir llança, s'interpretaria que la representació de llances en les esteles funeràries ibèriques, substitueix simbòlicament les llances que en un altre temps es clavaven sobre la tomba del mort i que representen l'heroïtzació del difunt. A més, s'ha de tenir en compte que la llança és una arma que el guerrer porta sempre a sobre i és menys noble que l'espasa, i menys noble també que el casc o l'escut que asseguren la pervivència del guerrer. Però, en canvi, la llança, sense tenir aquestes virtuts, és l'arma que té més preeminència tàctica i la principal en el camp de batalla.⁶ De tota manera, és evident que el nombre de llances que es troben representades en les esteles ibèriques que coneixem (normalment 3, 4 o 5), no indica forçosament el nombre d'enemics morts, sinó que la quantitat aniria en funció de l'espai disponible per a la decoració de l'estela. A banda de les llances, les esteles tenen altres decoracions, com les que presenta l'estela de Badalona trobada a can Peixau, on hi ha representats diferents símbols astrals que, tot i tenir una influència romana, s'utilitzen molt en les decoracions ibèriques, com per exemple el creixent de lluna i la roseta de sis pètals o disc radiat, que són pervivències d'una religiositat indígena, de caire rural, que venera la natura i els astres com el sol i la lluna.⁷

Un cop analitzades les característiques principals de les esteles funeràries ibèriques de Badalona, és important conèixer una mica els rituals funeraris que es practicaven en l'àmbit de la cultura ibèrica en general i del context i les circumstàncies en què aquestes peces varen ser concebudes i utilitzades. En primer lloc hem de pensar que, des de les èpoques més remotes, l'home ha volgut individualitzar i senyalitzar d'alguna manera les tombes dels morts, seguint diversos i variats costums. Aquestes expressions funeràries reflecteixen la diversitat i la jerarquització social d'un poble i és evident que estan relacionades amb la societat que les genera, sobretot amb l'aristocràcia, que sol expressar la seva posició privilegiada a través de les sepultures i dels aixovars. Les tombes i els aixovars funeraris són dos dels elements que més informació proporcionen respecte als canvis significatius que es produeixen en el món dels vius, i són una traducció de l'estatus del difunt.

De tota manera, el més important és assenyalar que la gent que integrava un poblat ibèric no sempre era enterrada de la mateixa manera, i que sovint simplement no s'enterrava. Per tant, les necròpolis ibèriques eren les àrees d'enterrament d'una part molt petita de la població, mentre que la gran majoria era incinerada i les seves restes es dipositaven col·lectivament en els podrimeners. D'aquesta manera, la diversitat i l'envergadura dels enterraments poden ser un indicador, també, de la diversitat social i és un dels elements que més serveix per conèixer l'estructura d'una societat, en aquest cas la ibèrica.

El ritual de l'enterrament començava amb l'exposició del difunt per tal que la gent del poblat pogués retre-li homenatge. Posteriorment, era traslladat sobre un carro fins a la necròpolis del poblat, que solia estar situada a prop, moltes vegades en el mateix turó, i sempre fora del recinte emmurallat. El mort era acompanyat d'un seguici de familiars i ploramorts que forma-

5. Reconstrucció d'un *ustrinum* o espai on es feia la cremació. Fotografia: Montse Comas.

ven processó amb planys de dolor. El ritual funerari entre els ibers, respecte al tractament del cadàver, era la cremació. Només els nadons, o nens de molt poca edat eren inhumats i enterrats sota mateix del sòl de les cases. Així, doncs, el cadàver era col·locat sobre una pira de llenya i es procedia a la seva cremació (fig. 6). Un cop acabada, les restes dels ossos que no s'havien consumit eren rentats curosament i posats en una urna, que també podia ser una àmfora, que es dipositava a l'interior del forat que s'havia obert a terra (fig. 7). Mentre durava tot aquest procés se solia celebrar un banquet funerari que, un cop acabat,

implicava la destrucció i l'enterrament en la mateixa tomba, de la vaixela que s'havia utilitzat. També s'hi acompanyava l'aixovar, que constava generalment d'alguns objectes personals del difunt, o vinculats a l'activitat que havia desenvolupat en vida. Així, podia haver-hi peces de vestir, ornaments, com fermalls de cinturó, arracades, denes de collaret, botons, o també armes, instruments agrícoles, peses de teler, útils d'orfebreria, o joguines quan el difunt era un infant. Normalment, només es dipositava una incineració per tomba, però en alguns casos poden ser dues i rarament més de dues.

Entre els ibers la incineració dels difunts era totalment generalitzada, però també és cert que, a causa de l'amplitud del territori que varen ocupar, la representació física de les sepultures va ser molt diversa segons la situació geogràfica, fruit de les característiques específiques de cada grup. Així, la zona del llevant i sud de la península ibèrica, es caracteritza per les necròpolis extenses, amb una important

6. Reconstrucció d'una fossa funerària amb l'aixovar i la urna amb les cendres. Fotografia: Montse Comas.

8. Monument funerari turriforme de Pozo Moro (Albacete). Fotografia extreta de *Los iberos*

monumentalitat de les tombes i mausoleus de tipus turriforme (fig. 8), moltes vegades decorats amb relleus i escultures exentes, o pilars-esteles, i amb una gran riquesa dels aixovars que acompanyaven els difunts. En canvi, a la zona

de la Laietània, la Catalunya actual, es coneixen molt poques necròpolis d'època ibèrica, ja que no s'han localitzat els cementiris corresponents als poblats identificats. Sembla, però, que les expressions funeràries en aquesta zona varen ser molt més senzilles i austeres i amb escasses estructures de tipus funerari, ja que els pocs vestigis que s'han trobat són enterraments en fosses excavades a terra, com és el cas de la necròpolis del turó dels Dos Pins, descoberta a Cabrera de Mar,⁸ on després, per tal d'assenyalar el lloc de l'enterrament, el marcaven amb un túmul fet de terra i pedres. Sovint hi col·locaven a sobre una estela que podia portar un epígraf amb lletres ibèriques amb el nom del difunt i que a vegades portava també una decoració. El costum de gravar en les esteles una inscripció amb el nom del mort, no és més que una manera de fer perdurar la seva memòria entre els vius i alhora serveix també per identificar el personatge, per realçar el seu prestigi social i el clan familiar a què pertanyia.

Per concloure hem de dir que, a banda de les tres esteles trobades a Badalona, es coneixen cinc esteles més amb inscripció ibèrica a la resta de Catalunya. Són les esteles que s'han trobat a Guissona, Civit (Tarragona), Santa Perpètua de Mogoda, Vic i una altra a Barcelona desapareguda en l'actualitat (fig. 9). El fet, doncs, que aquest tipus d'esteles amb epigrafia ibèrica no sigui gaire nombrós a Catalunya, comporta que la troballa d'aquests dos nous exemplars descoberts alhora en les excavacions de la plaça de Font i Cussó, juntament amb l'estela ibèrica ja coneguda, sigui encara molt més espectacular. El seu estudi serà fonamental per tal d'ampliar el coneixement de les relacions que es varen establir entre les élites indígenes ibèriques i la societat romana i ajudarà a comprendre cada cop més el complex fenomen de la romanització.

9. Esteles funeràries de Catalunya. 1: Barcelona; 2: Guissona; 3: Santa Perpètua; 4: Civit; 5: Vic. Dibuix 1 extret de Bofarull. *Història de Catalunya*. Fotografies 2 i 4: Esther Gurri. Fotografia 5: Museu Episcopal de Vic.

Notes:

1. CUYÀS, J.M. *Història de Badalona*, vol. III, Badalona, 1977, p. 60-62.
2. COMAS, M.; PADRÓS, P.; VELAZA, J. «Dos nuevas estelas ibéricas de Badalona», *Palaeohispanica*, Zaragoza (en premsa), 2001.
3. *Idem*.
4. Polibi. VII, 2, 11; 1324b, trad. García Valdés.
5. SCHULTEN, A. «Las fuentes desde el 500 a.C. hasta César», *FHA IV*, Barcelona, 1925, p. 216.
6. QUESADA, F. «Lanzas hincadas, Aristóteles y las estelas del Bajo Aragón». *Actas del Congreso Internacional de Estelas Funerarias*, 1993. Soria, p. 361-369.
7. PREVOSTI, M. «El *mons Iovis* de Mela i el culte solar de Montigalà dins el panorama religiós de l'àrea iberoromana catalana». *Fonaments 9*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 1996, p. 101-103.
8. GARCÍA, J. «La necrópolis layetana del Turó dels Dos Pins (Cabrera de Mar)». *Las Necrópolis varia 1*, Madrid: Universidad Autónoma de Madrid, p. 109-144.